

ТМ	Г. XXXVII	Бр. 3	Стр. 1361-1375	Ниш	јул - септембар	2013.
----	-----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

UDK 316.334.55 Лукић Р.

Прегледни рад

Примљено: 09. 05. 2012.

Ревидирана верзија: 18. 11. 2012.

Одобрено за штампу: 02. 09. 2013.

Миомир С. Наумовић

Јелена Петковић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за социологију

Ниш

РАДОМИР ЛУКИЋ О ТРАДИЦИОНАЛНОМ СЕЛУ*

Апстракт

Радомир Лукић је наш истакнути професор опште социологије, социологије права, социологије политике, социологије морала, један од највећих прегалаца правне мисли у Срба. У овом раду пажња је поклоњена Лукићевим ставовима о традиционалном селу и сељаштву, односу друштва и сељаштва и сељачким одговорима на свеколике друштвене промене које захватају његово село и утичу на његов однос према раду. Посебно се указује на Лукићев став према марксистичкој теорији која је имала негативан приступ сељаштву као носиоцу приватне својине, као и на основне узроке и последице милионског руралног егзодуса. Објашњавајући овај процес и његов утицај на град и село, Лукић је објаснио и разлоге због којих је сељаштво тако масовно напуштало традиционалне обрасце живота.

Кључне речи: друштво, сељаштво, традиција, традиционално село, патријархалност

RADOMIR LUKIĆ ON THE TRADITIONAL VILLAGE

Abstract

Radomir Lukić was one of our most prominent professors of general sociology, sociology of law, sociology of politics, sociology of morality, and one of the

jelena-p@filfak.ni.ac.rs

* Рад представља резултат активности на остваривању циљева макропројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), у реализацији Центра за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу, који је финансиран од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

most prolific jurists in Serbia. In this paper we will focus our attention on Lukić's attitudes towards the traditional rural village and peasantry, the relationship between society and the peasantry, and the peasants' response to the various social changes affecting both their villages and their relationship towards work in general. We will particularly focus on Lukić's attitude towards Marxist theory, which has a negative approach to peasantry as the bearer of private property, as well as on the main causes and effects of the rural exodus numbering in millions of people. By explaining the rural exodus and its impact on the city and the village, Lukić also explained the reasons why such a large number of peasants abandoned their traditional ways of life.

Key Words: society, peasantry, tradition, traditional village, patriarchy

УВОД

Широким научним интересовањима и стваралачким захватима, академик Радомир Д. Лукић (1914–1999) потврдио је своју ерудицију као један од највећих прегалаца правне и социолошке мисли у Срба, као један од наших најистакнутијих теоретичара и социолога права, државе и политике, морала. Након одбрањене докторске дисертације на париској Сорбони, непосредно пред Други светски рат, започео је универзитетску каријеру на Правном факултету у Београду, изводећи наставу по позиву и на бројним угледним универзитетима широм света. Већ 1970. године изабран је за редовног члана Српске академије наука и уметности, као и бројних иностраних академија наука. Подстицај његовом интересовању за социологију родио се током боравка у Паризу, када је упознао многе светски признате теоретичаре права и социологије тога времена, међу којима и Жоржа Гурвича, са којим је још дуго година касније имао професионалне контакте. (Вранић-Игњачевић, 2007: 39). Будући опредељен ка различитим научним и стручним активностима, својим интелектуалним ангажовањем и низом објављених радова дао је допринос унапређењу социологије као науке, те се с правом сматра једним од њених утемељивача. Препознајући академски значај социологије, професор Лукић се, уз сарадњу својих колега – Војина Милића и Цветка Костића, свесрдно залагао за оснивање студијске Групе за социологију на Филозофском факултету у Београду, те је 1959. године постављен за једног од наставника на њој. Такође, оснивач је и први председник Српског социолошког друштва (1954–1956), као и аутор првог уџбеника социологије у нас (*Увод у социологију*), штампаног у осамнаест издања.

Богат стваралачки опус Радомира Лукића употпуњен је радовима из области социологије села, у којима се посветио писаној анализи свих димензија сеоског живота. Село је окупирано његову па-

жњу, а професионални однос према селу произлазио је из његовог личног односа, из сопственог социјалног порекла. И када је досегао највише научне домете код нас и у свету, Лукић је говорио да је за село и осећањем и памећу јако везан. Будући рођен у селу Милошевац код Смедерева, као трогодишњак оставши без оба родитеља, тешко одрастајући уз свог деду по оцу, Лукић је емотивно био везан за српско село и сељаке. Социјални миље из кога је потекао допринео је разумењу његових научних интересовања, те му је омогућио да разуме потребе сељаштва и искаже бригу у вези са опстанком и развојем српског села.

Као превасходни допринос Радомира Лукића проучавању нашег села требало би нагласити скретање пажње научној и широј јавности на значај руралног развоја, као и институционалну подршку у проучавању села посредством оснивања Одбора за село у Српској академији наука и уметности, чији је иницијатор и координатор био управо Лукић.¹ Такође, несебично Лукићево залагање за подстицање издавачке делатности из области социологије села свакако заслужује овом приликом да буде посебно истакнуто.

ТРАДИЦИОНАЛНО СЕЛО У СОЦИЈАЛИЗМУ

Радомир Лукић написао је више текстова који су од изузетног значаја за непристрасно и правилно разумевање његовог става о селу и сељаштву, јер садрже много чињеница и идеја, критичких осврта и предлога решења за излаз из очигледно лошег стања у које је запало и све дубље урањало и српско и југословенско друштво. У тим текстовима пружен је потпуно јасан и заокружен приказ грешака тада владајуће марксистичке идеологије и односа владајуће политичке елите према селу и сељаштву. Ти релативно кратки текстови врло јасно омогућавају и да се види еволуција самог Лукићевог начина размишљања о марксизму као владајућој идеологији, али и о сељаштву као друштвеном слоју према коме се идеологија негативно односила. Лукић је, као превасходно добро обавештен научник, с великим познавањем писао о проблемима сељачког живота и износио најважније проблеме с којима се народ сусретао и за које је, будући да је разумевао његове тешкоће и патње, предлагао мере како би исправио негативне токове кретања. Већ крајем шездесетих година појавили су се његови текстови у којима је јасно износио ставове који су супротни владајућој марксистичкој теорији. С друге стране, био је на-

¹ Рад Одбора за село је петнаестак година био прекинут, да би 2011. године поново био обновљен под покровитељством САНУ, с јасно постављеним циљем да подржи и помогне оживљавање опустошених руралних подручја, да заустави нестајање српског села и допринесе његовом одрживом и свеукупном развоју.

учник који је желео да помогне селу како би сељаштво превладало проблеме који су настали са социјалистичком модернизацијом друштва. Зато је често био у ситуацији да експлицитно критикује управо погрешна идеолошка схватања о селу и сељаштву. Постављао је питање да ли је нашем друштву заиста још потребно традиционално село, да ли му је потребна земљорадња, и на крају, какво село и каква земљорадња су потребни социјалистичком друштву. Већ седамдесетих година он је јасно закључио:

„Нама је потребна земљорадња у најширем смислу речи. Али село које смо имали, и сељак у њему, на умору су и брзо, врло брзо их неће више бити. На селу остају само физички, психички или економски осуђени да ту остану. А такви не могу да обезбеде земљорадњу која је потребна“ (Лукић, 1997, стр. 70).

Лукић је сматрао да се становништво мора полагано вратити на село „не само ради пољопривреде, него и ради индустрије и уопште живота“. Нешто касније, 1982. године, дошао је до закључка да сеоски начин живота има огроман број предности над градским и да село треба сасвим друкчије посматрати од уобичајеног приступа. Наводећи да је пред Други светски рат чак 85% становништва Југославије било сељачко, оправдано је указивао на значај села за друштво. Хвалио је Европску економску заједницу која високо развија своју пољопривреду и штити село, мада је тамо било свега шест до десет процената сељака. Лукића је село занимало и због самог развоја југословенског и српског социјалистичког самоуправног друштва. Зато он каже да су важни разлози политичког реда – обезбеђивање самодовољности у пољопривредним производима, а тиме и државне независности. Истичући да је неопходно развијати свест о значају села, уочио је да се та свест врло споро буди и да касни за Европом и за светом. У почетним текстовима, Лукић често није директно критиковао марксизам за негативан став према сељаштву, али је, у каснијим годинама, најдиректније износио ставове који су указивали управо на то. Тако је у тексту „Значај и положај села у нашем друштву“ (Лукић, 1984а) указао на „наслеђене идеолошке и политичке заблуде и догматска претеривања којима се у социјалистичким револуцијама прилазило селу“. Истицао је да је фаворизовање радничке класе доводило до крајње погрешног закључка да село треба што пре да ишчезне као заостали део друштва. Заблуде у марксизму, нарочито оне везане за село, довеле су до тога да се ово занемари, а онда је и сам социјализам и само друштво доведено у питање. Пошто је сељаштво посматрано не само као конзервативно, него и као реакционарно и контрареволуционарно, систематски је упропаштавано у име социјалистичког друштва, а онда је исто то друштво почело да трпи од несташице хране јер храну није имао ко да произведе. Социјализам је, уништавајући сељаштво, уништавао сам себе, те је Лукић

истицао да селу треба пронаћи ново место у друштву, сагласно његовом значају. Село је и у социјализму имало јасну економску функцију, а организовање социјалистичке пољопривреде без села и сељака показало се као крајњи промашај. Зато је Лукић све отвореније тврдио да је парцелно сељаштво економски и друштвено оправдано и да ситни сељачки поседи, с обзиром да су опредељени за сваштарску производњу, имају велики значај за друштво. Чак је закључио да та поликултурна производња у социјалистичким условима развоја испада најрентабилнија, јер с најмање улагања даје највеће резултате (1997, стр. 97).

Марксистички идеолози и политичка елита у Титово време сељаштво, с једне стране, проглашавају неспособним за модернизацију, а са друге стране га непрестано ограничавају у његовој делатности. Такви ставови и практичне мере аграрне и руралне политике нису давали позитивне резултате. Напротив, западало се у тешке грешке и бирократизацију пољопривреде, упркос потреби очувања и јачања сељачке производње у којој постоји виталан сељак, његово приватно власништво над земљом и препознатљив начин живота. Од 1945. године о сељаштву се углавном ћутало и радило слепо, по диктату основног марксистичког концепта успостављеног у радовима класика марксизма. Прилично смело, Лукић је од 1969. године поступно и критички указивао на погубност марксистичких заблуда о селу и сељаштву. И касније, истичући да су дубоки корени друштвене неопходности села, он је 1984. године указао да сељаци држе 84% пољопривредног земљишта и око 93% грла стоке, огроман пољопривредни инвентар са око три милиона пољопривредних зграда. Сам концепт социјалистичке пољопривреде без села и сељака био је технокартско-бирократско и организационо беспуће. Лукић је зато истицао да је неопходно прихватити традиционално село јер су од сељакове пољопривреде зависиле и велике агроиндустријске гране (прехрамбена, текстилна, дуванска, кожна). Правећи ову анализу закључио је да је чак 41% друштвеног производа индустрије директно или индиректно везано за сељачку пољопривреду. Један текст је од посебног значаја за закључке о Лукићевом схватању села. Ради се о интервјуу који је он дао часопису „Дуга“, септембра 1992. године. Тада је Србија била у изузетно тешким и неповољним околностима. Сједињене Америчке Државе и Европска унија завеле су економску блокаду Србије, а претило се и оружаном интервенцијом, што се догодило после неколико година. Тих година, Лукић је исказао нескривени презир према политичким промашајима према сељаштву у протеклим временима. Неколико реченица најречитије говоре како је Лукић схватао неисправност марксистичке идеологије и поступака социјалистичких политичких моћника према селу. Том приликом рекао је:

„Мислим да је неразумна индустријализација упропастила село, а тиме и Србију. (...) Данска и Холандија живе од нас далеко боље и без велике индустрије. Пошто немамо село, немамо ни снаге. (...) Сељак је у економском смислу основа земље, а у политичком никада није имао одговарајућу значајну улогу, јер су га његови сопствени синови, које је тешком муком школовао, издали и водили само о себи рачуна, не видећи да тиме секу грану на којој седе“ (1997, стр. 129).

На овај начин, у времену када су санкције ОУН 1992. године над Србијом већ давале резултате, Лукић је исказао свој научни став о марксистичким грешкама, подвлачећи да се на сељака гледало „као на противника новог, савршеног друштва, готово као непријатеља кога треба уништити“. Његов закључак је да је бирократизовано самоуправљање уништило сељаштво и да је политички врх сељаштво сматрао непријатељем социјализма и у време када је постојала парола о савезу сељака и радника.

РУРАЛНИ ЕГЗОДУС И ПРОМЕНЕ СРПСКОГ ТРАДИЦИОНАЛНОГ СЕЛА

Радомир Лукић је недвосмислено говорио о руралном егзодусу и укупним променама које су задесиле српско традиционално село, истичући да смо сви сведоци великих и дубоких промена које се у њему дешавају. Сматрао је да те промене треба посматрати као цивилизациону револуцију. Традиционално село, по њему, почело је коренито да се мења и то је довело до тога да само сељаштво измени став према себи и свом начину живота. Лукић је уочио да су сељаци услед наглих промена почели да снажно презиру и себе и да са нескривеним ниподаштавањем посматрају свој систем вредности. То што су се стидели себе довело је до сасвим јасне жеље да се изједначе са људима који су живели у граду. Социјалистички град је од 1945. године осликан потпуно друкчијим животом од села које је идеологија презирала и, како сам Лукић каже, свим силама покушавала да уништи. Наше сељаштво желело је да се изједначи са житељима града. Оно се изједначавало, најпре, са првим видљивим показатељима: у одевању, знацима материјалног благостања, у говору, у понашању, итд. Овај самопрезир који су осетили сељаци и ова неописиво јака жеља да се изједначе са градом и да га опонашају у свему довели су до сталног и привременог бега са села. Већ 1948. године проценат пољопривредног становништва у укупном становништву почео је брже да опада. У раздобљу од 1961. до 1971. године број пољопривредног становништва се у Југославији смањио за 1.683.000. Укупан трансфер из пољопривредне делатности износио је 2.556.000 људи. У Србији укупан трансфер био је 1.072.000, а на

ужем подручју 626.000 људи. Коначни биланс деаграризације за раздобље 1948–1971. година износио је у Југославији 5.480.000 људи.

„Дакле, за 23 године око пет и по милијуна људи или око 240 тисућа годишње напуштало је пољопривреду и одлазило у непољопривредне делатности. Ради се о заиста импресивној људској ригидности која је, да се сликовито изразимо, потекла из аграрног у индустријско друштво. Њу је покренуо наш снажан друштвено-економски развој, чији је акценат стављен на индустријализацију“ (Перовић, Цвјетићанин, Ливада, 1974, стр. 48).

Рурални егзодус код нас се јавио као велика стихија, која је трајала педесетак година као једносмерна миграција из села у град. Процес деаграризације и руралног егзодуса код нас, као уосталом и другде у свету, условљен је и убрзан бројним факторима као што су индустријализација, урбанизација, односно модернизација. Крајњи резултат ове миграције била је непрегледна река људи који су једном ногом и даље остали на селу, док су другом, мање или више, чврсто закорачили у град. Сваки сусрет са стварношћу у Србији водио је ка сељацима-радницима, који су својим присуством и бројношћу изменили и слику села и слику града. Сељаштво је, по Лукићу, учило да се у граду живи лакше, удобније, слободније и без много рада и лако је разумљиво да је изградило став о потреби да се новим нараштајима обезбеди школовање и живот у граду. Наши сељаци сматрали су да могу да постигну да живе у граду и да тај лакши живот украшен градском културом није тако недоступан ни њима, ни њиховој деци. Дошло је до полагањег али коренитог мењања традиционалних вредности. Зато је Радомир Лукић истицао:

„Сељакове вредности су савим измењене: то није више стрпљив рад у својој кући, обезбеђивање одговарајућег минимума за опстанак, али не и много преко тога, велика породица, миран живот у природи, са сунцем и мразом, земљом и водама, стоком и усевима. Основна вредност је градска, цивилизацијска – слобода, благостање материјално, широк живот, кретање у непознатом свету“ (1997, стр. 68).

Лукић је закључио да је сељака привукао најпре лагодан живот у градској средини, а не богатство. Дакле, одиграла се коренита промена, а ова промена имала је итекако повољне услове с обзиром на вредности које је сељак од давнина однеговао. Један од услова била је социјалистичка револуција са низом, како Лукић каже, недовољно промишљених и брзоплетих мера, а некад и доста добро смишљених мера које су погоршавале економски, друштвени и политички положај сељака и истицале лажне и полулажне вредности економског благостања и престиж. Сам карактер и темперамент сељака, бистрина, радозналост, предузимљивост, али и послератна наклоност ка подражавању градских узора и схватање живота с његове ла-

ке стране утицали су да село брзо крене у промене и да се традиција почне да топи. Један од разлога које он наводи је и недовољна култура и неспособност да се култура шири и учвршћује (Лукић, 1986, стр. 171). Заузео је јасан став по питању традиције. Примио је да не постоји било каква иоле значајнија делатност на одбрани старих вредности, нити на успоравању брзине промена. Сељаштво је прихватило промене из много разлога, а један од њих је и то што је сељак на својој кожи дуго осећао да је на дну друштвене лествице. Лукић имплицитно указује да је сељак судбински заинтересован за новине и за промене старог и да уопште не постоји област у којој он неће прихватити новине када осети да му оне могу бити од користи у животу. У другим текстовима често је наглашавао да су после Другог светског рата у Југославији наступиле велике промене у селима и да су те промене утицале на мењање карактеристика сељака. И не само то, уочено је да на селу има све мање сељака. Зато закључује да сељачка култура нестаје у све већој мери, и да се замењује урбаном културом и да чак постоје села и региони где је сељачка култура скоро комплетно нестала (1997, стр. 76). Мада је тешко сложити се са овако оштром и уопштавајућом констатацијом, може се закључити да је након Другог светског рата традиционално село почело корени-то да се мења. Запазио је да има све мање духовних добара, које је „сељак традиционално наслеђивао“ или их је сам стварао.

„Према томе, сељачка кућа коју је градио домаћин, сада је замењена кућом коју гради занатлија (мајстори), одећа која се правила код куће замењена је градском конфекцијом; плуг који је правио сам сељак код куће прво је замењен фабричким плугом, а касније и трактором и тако даље. Народна музика је уступила место музици са радија и грамофона или чак музици са магнетофонске траке; народне игре су узмакле пред савременим градским играма; народне ношње пред конфекцијом; народна веровања пред градским веровањима; а религија нестаје“ (1997, стр. 77).

Овом набрајању може се додати још много тога, јер је готово све у производњи и духовном животу наш сељак био, а и сада је, спреман да промени и замени новим, не би ли он и његова породица боље и удобније живели. Лукић је разлог за ово сажео у ставу исказаном у готово веберовској, односно идеалнотипској реченици да сељак жели да престане да буде сељак по начину живота и културним обичајима, чак и онда када то можда и није у стању с обзиром на своју професију и место становања (1997, стр. 77). Социолошки је посматрао и разумео промене на селу, и зато је уочио да се квалитет живота сељака у великој мери побољшао после револуције, али да је сељаштво и даље на дну друштвене лествице и да заправо и нема политичку моћ и утицај. Закључио је да су политичка моћ и утицај сељаштва диспропорционално мали у односу на његов број и значај.

Јасно говорећи о руралном егзодусу и проблемима које он доноси, Лукић је тврдио да наши сељаци желе да побегну из села по било коју цену, а да затим та њихова жеља нужно доводи до резултата који је погубан по цело друштво. Резултат је уобразан пад сеоског становништва, а депопулација села умањује привредни раст, јер се као што је наведено, лако могло закључити да сељаштво производњом хране стабилизује градску индустрију и градску привреду, а истовремено доприноси и расту укупне масе извоза. У време социјалистичке Југославије, парцелно сељаштво учествовало је у великом проценту са својим производима у укупном извозу земље, јер су производи са малих парцела у укупној маси били моћнији од такозване „социјалистичке пољопривреде“ (државних пољопривредних комбината).

Пошто је село претрпело значајне промене, Лукић се питао „по чему је оно што се још зове село – заиста село као и раније, макар и знатно преображено и упркос томе преображају“ (Лукић, 1984б). Његов закључак био је да је наше село много мање преображено него оно у високоразвијеним земљама и да ће још дуго бити од кључног значаја за наше друштво и нашу привреду. Промене су очигледно биле велике. Лукић је приметио да је некадашње сиромашно село с потлеушицама, „пуно блата и беде, с мало мршаве и неисхрањене стоке“ очигледно нестало или да, ако још негде постоји, убрзано ишчезава. Нема више ни оних сељака које Лукић описује речима: „сиромашни, прљави, одрпани, некултурни и чак неписмени“. Очито је да су промене биле велике и да су се суштинске црте сељака и села заиста измениле. Традиционално село је нестајало пред великим променама, а лош економски положај је натерао сељаке да оду са села. Нагло напуштање села имало је два правца – било је то, како Лукић наводи, бежање у град или бежање у иностранство. Зато су, приметио је, села почела да се празне, да остају без радне снаге и без подмладка, а то је довело до великог мањка пољопривредних производа, до увоза неких прехранбених артикала и до наглог поскупљења живота и пада животног стандарда у граду. Лукић је закључио оно што се у нашој и југословенској социологији села већ знало – по величини земљишта по становнику, али и по квалитету тог земљишта, били смо сиромашна земља; брдско-планински простор био је комплетно привредно занемарен; није било економске сигурности, стабилности и перспективе за пољопривреду. С друге стране, у држави је управо на селу била најнеповољнија полна, старосна и образовна структура. Када се овоме дода Лукићев закључак да смо упропашћени због лоших модела развоја, лако се закључује да је сељак на својој кожи први предосетио злу судбину. Социјалистичка Југославија имала је повремене поремећаје на тржишту због недовољне производње жита и осталих прехранбених артикала, а у раздобљу од 1948–1985. године било је очигледно да заостајемо за готово свим

земљама тадашње Источне и Западне Европе. Производња најважнијих артикала (жита, меса, млека) била је изузетно слаба у односу на европске земље, мада је непрекидно бележила само благи раст. Инвестиције у пољопривреди биле су у непрекидном паду и у процентуалном износу у укупним инвестицијама у држави стално су опадале. Тако су 1966. године износиле 8,5%, а 1975. године само 4%. С друге стране, процентуално учешће пољопривреде у националном дохотку било је уочљиво велико. Већ 1966. почело је да опада (износило је 25,7%), а 1970. године је пало на 20,7%. Потпуна инвестициона игнорација пољопривреде довела је до пораста цена пољопривредних производа (Веселинов, 1987).

Бег у градове имао је и неповољне последице по саме градове. Јавио се нестанак сељака у сеоском простору и прекобројност радника и стручњака непроизводних занимања (првенствено административно-бирокупских занимања) у градском простору. Ти прекобројни радници и прекобројни стручњаци непроизводних занимања били су заправо дојучерашњи сељаци коју су побегли са села. Јавио се, дакле, један посебан проблем везан за школоване људе које град није могао да запосли. Разарање традиционалног села имало је далекосежне и негативне последице по град. Поред овог, најквалитетнији радници отишли су у иностранство. И они су били дојучерашњи сељаци, а затим и радна снага која је напустила и градове. Правило је да се сељак, када једном напусти пољопривредну производњу, никада више њој не враћа. То правило изгледа да нико у социјалистичкој Југославији и Србији до данас није разумео. Гушење традиционалног села значило је истовремено и губљење села и губљење сељаштва, а тиме и губљење стабилне државе. Увоз прехранбених производа никада није био одлика стабилних држава. О томе Лукић није говорио, али је јасно закључивао да пренасељени градови не могу да буду повољно решење за социјалистичко друштво. У предговору књизи „Друштвене промјене у селу“ (Перовић; Цвјетићанин; Ливада и др., 1974), он је истакао да постоји озбиљна криза нашег села коју нико не оспорава, да то није обична криза у смислу да је економска или само политичка, већ да се ради о кризи целокупног начина сеоског живота. Већ тада је писао да је традиционално село озбиљно уздрмано и да се у питање не доводи само опстанак села и сељаштва, већ и опстанак пољопривреде. Указивао је да се промене у погледу напуштања традиције и преобликовања производње, морала и културе не дешавају лако, већ да су праћене „оштрим и болним унутрашњим и моралним сукобима“. Лукић је јасно артикулисао мисао о преобликовању и рушењу традиционалног села под кобним идеолошким утицајем, али и под утицајем бројних противречности модернизације.

„НАПРЕДАК“ И ТРАДИЦИОНАЛНО СЕЛО

Радомир Лукић је запазио да традиција и напредак стоје у врло сложеном односу, па је због тога често истицао да „за љубав новог не треба презрети старо“. Зато је с правом приметио да се „напредак никад не састоји у апсолутном порицању претходних достигнућа. Једна национална наука не може се изградити без историје и традиције“ (1997, стр.17). По њему је традиционално село запуштено и проглашено старомодним, али је и стопљено са трагичном судбином целог друштва. Објашњавајући утицај „напретка“ на традиционално село, он говори о култури, али и о предстојећим демографским (депопулационим) проблемима и закључује да то угрожава народ као целину јер село, као некадашњи извор деце, данас остаје на старцима. Уочавајући да село непосредно и буквално умире и да није способно да обнавља своје становништво, он је закључио да читава села и области у стратегијски најважнијим крајевима почињу да се претварају у мртва села. Зато је говорио да ако се храна и други сеоски производи још и могу надокнадити увозом, људе – сељаке вероватно нико не мисли да увози. И не само сељаке, него ни војнике, ни живу земљу која може војску да држи и да храни. (1997, стр. 104). Зато је Лукић јасно указивао на то да је село питање живота и смрти нашег друштва и народа. Пуста села су истовремено и пусти пољопривредни простори. По њему то је буквално услов опстанка и због тога „напредак“ који руши село, истовремено руши и могућност опстанка друштва. Лукић је у својим текстовима увек апеловао на нашу одговорност. Социолошкој зрелости ових текстова допринеле су и његове анализе села у којима није избегавао да кратко и језгровито каже и оно најстравичније – да је погрешним политичким мерама и идеолошком свешћу уништено село, да су, између осталог, сељаке издали сами сељаци, њихова сопствена деца која су отишла у град, спремна да прихвате напреднији начин живота. У предговору књизи „Породични смештај деце – Милошевац“ (Вељић, 1979, стр. 5–7) Лукић је указао да је сељаштво увек било спремно да прихвати новине и напреднији начин живота. Чињеница је да постоји стечена навика да се о селу мисли као бастиону старог, а о сељаштву као друштвеном слоју који није склон променама. Лукић је у свим својим текстовима јасно побијао овако широко распрострањену заблуду. Традиционално село увек је прихватало напредак, па је такво било и његово село Милошевац, иако је уочио да је село његовог детињства у ствари већ нестало.

„Сва та насеља је историја већ прогутала у својим ратовима и окупацијама, бунама и устанцима, пожарима и поплавама и, најзад, свемоћном надирању савремене технике и циновском преображају који из темеља мења све у нашем селу. Још ту и тамо постоје само истргнути остаци некадашње целине, који више немају ни ону функцију ни онај смисао који су некад имали“ (1997, стр. 150).

„Напредак“ је много изменио село и традицију, те је Лукић јасно назначио да промене нису увек ишле у најбољем правцу. Традиционално село заиста и данас симболише постојаност и трајност и опире се неочекиваним усудима и неповољним историјским догађајима. Лукић је уочио, обрађујући спектар оригиналних тема које припадају социологији села и социологији српског села и сељаштва, да је традиционално село дошло на руб пропасти. Изразио је снажан песимизам по питању развоја социјалистичког друштва и села, недвосмислено говорећи о томе у својим радовима писаним у форми објективног социолошког сагледавања стања у друштву.

Говорећи о односу сељака према новинама, Лукић је указао да сељак такође тежи да посматра традицију. Његова породица, комшије, рођаци и пријатељи, његова друштвена заједница, као и морал и обичаји, укључујући затим правила која регулишу његово понашање, његов систем вредности и идеали су специфични и традиционални (1997, стр. 77). Говорећи о Сретену Вукосављевићу и његовој социологији сељачких градова, Лукић је закључио:

„Вукосављевић је показао и како сељак мења свој начин живота зависно од потреба које одређују промењене околности. Он разбија лажну представу о сељаку као урођеном традиционалисти, који се држи старог и кад је оно штетно, и убедљиво доказује колико је он склон промени кад је потребно, што се јасно показује и у брзим и суштинским садашњим променама на селу. У вези с тим, међутим, он јасно истиче и како су неприменљиве тематски и апстрактно замишљене тобож напредне и корисне промене, које често заговарају стручњаци из појединих области, јер они не познају целину сељачког живота (...) тако да промена која, сама за себе, може и бити напредна постаје неостварљива или назадна кад се узме у обзир та целина“ (1997, стр. 169).

Сељак је често носилац старинских вредности, али не треба заборавити да он увек настоји да побољша свој начин живота. С једне стране, наводи Лукић, сељак жели да се у свему приближи граду, а с друге стране, осећа потребу да и даље чува и развија своју сопствену културу која је традиционална. Његова култура, као и његов живот и систем вредности, истовремено је и традиционална и савремена. С обзиром на искуства, сељак је своју државу поштовао, док „политичаре и политику не“. Уочавајући да старе традиционалне Србије нема, да се све изменило и да старо традиционално село данас и не постоји, Радомир Лукић је истицао да смо тако направили и крупну грешку. Пошто је све објашњавано сељачким конзервативизмом, „спором динамиком сељачког живота и утврђеним навикама“, није уочено да је сељак мудрији од градског човека који олако, а често и без размишљања прихвата новине које након дужег протока времена не воде ка стварном бољитку. Говорећи о Сретену Вукосављевићу (1962, стр. 9–17), Лукић је истицао и законитости смене

старога и новoga у селу. Запазио је да је Вукосављевић исправно говорио о спорој смени старих обичаја на селу, говорећи да се старо мање него у граду замењује новим одједном уцело, већ се више надовезују једно на друго. (1997, стр. 155). Говорећи о селу и традицији, Лукић је указивао и на ружне промене које захватају наше руралне просторе. Будући да сељаци у току развоја социјализма нису имали других могућности за ближи додир са градом, они су почели да опонашају оно што им је било доступно из урбане културе. Пошто нису желели да „у очима других изгледају као људи нижег реда“, промена је захватила готово све. У том контексту, Лукић је приметио:

„То се огледа у свему, почев од грађења кућа и уређења стана, до јела, одевања, „идеологије“, забаве, друштвених односа, све до мењања језика, употребе страних речи и страних имена“ (1997, стр. 179).

Сељак се све више окретао граду, доживљавајући метаморфозу, потпуни преокрет, емоционални шок, који је доводио до тога да се на крају морао да промени мењајући коренито и свој вредносни систем. Знајући да су деценије после Другог светског рата довеле до корених промена у животу и самом изгледу традиционалног села, Радомир Лукић се нарочито залагао за проучавање оних друштвених појава које су представљале узрок и последицу југословенског руралног егзодуса.

ЗАКЉУЧАК

Традиционално српско село је почев од педесетих година 20. века копнило и нестајало наочиглед свих. Традиција је након Другог светског рата уступала место новим и непровереним вредностима. Опонашање туђих модела развоја допринело је да помодарство на јушиш и без устегања почне да угрожава аутентичне вредности српског села. Нова, такође увезена, марксистичка идеологија у потпуности је маргинализовала село, стављајући мерама аграрне и руралне политике сељаштво у запећак. Тиме су започети назадни процеси у привредном развоју, који су рушили основу проширене демографске репродукције на селу. Овакви процеси су у дужем протоку времена довели до тако опсежне депопулације у Србији каква се не памти на просторима Балкана, а која данас ставља под знак питања сваки план привредног опоравка и развоја српског друштва, али и демографског опстанка српске државе.

Радомир Лукић, иако у нашој земљи познат као необично угледан правни стручњак, успео је да на темељу дугогодишњег научног и стручног рада потврди и своју социолошку репутацију. Улогу значајног научника, оштрог али непристрасног критичког става,

исказао је социолошким анализама конкретних проблема човекове друштвене и културне свакодневице. Углавном се мало зна да је он тумач оног проживљеног живота на селу и социјалистичких искустава развоја друштва након Другог светског рата. Ширина његових визија и социолошка обрада сложених тема нашег села и данас нису предмет значајније социолошке пажње. Његови радови, иако у краћој форми, говоре о крајње објективном социолошком сагледавању стања тадашњег друштва и упозоравају да традиционалне вредности, као и оне вредности које је носило традиционално село, не треба олако и брзо одбацити у корист нових и непроверених вредности које нам, у таласима модернизације, стижу са стране. То не значи да не треба радити на модернизацији српског села. Напротив, овакав концепт је данас неопходан, а његов успех зависи, између осталог, од политичких жеља и пажљивог плана стручњака како би се постигло демографско оживљавање и поспешно привредни развој села. Све промене традиционалног села у социјализму Радомир Лукић је посматрао будним чулима научника и јасно исказаним мислима наводио тадашњу, али ништа мање и данашњу, интелектуалну јавност и политичку елиту да се суоче са друштвеном неопходношћу и властитом одговорношћу у креирању стратегија руралног развоја.

ЛИТЕРАТУРА

- Вељић, М. (1979). *Породични смештај деце – Милошевац*. Београд: Институт за социјалну политику.
- Веселинов, Д. (1987). *Сумрак сељаштва*. Београд: Економика.
- Вранић-Игњачевић, М. (ур.). (2007). *Легенде Београдског универзитета, Радомир Д. Лукић*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“.
- Вукосављевић, С. (1962). *Писма са села*. Београд: Савремена школа. Социолошка библиотека 1.
- Лукић, Р. Д. (1997). *Друштво и сељаштво*. Београд: Завод за социологију развоја села.
- Лукић, Р. Д. (1986). Култура на селу. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 81, 171–173.
- Лукић, Р. Д. (1985). О селу, данас и сутра. *Браничево*, 31(1), 21–29.
- Лукић, Р. Д. (1984а). Значај и положај села у нашем друштву. *Економика пољопривреде*, 31(10), 639–647.
- Лукић, Р. Д. (1984б). Прилог расправи о кризи нашег друштва. *Анали Правног факултета у Београду*, 32(1–2), 114–119.
- Перовић, Б. М., Цвјетићанин, В., Ливада, С. и др. (1974). *Друштвене промјене у селу*. Загреб: Центар за социологију села Института за друштвена истраживања Свеучилишта, Библиотека социологија села 3.

Miomir S. Naumović, Jelena Petković, University of Niš, Faculty of Philosophy,
Department of Sociology, Niš

RADOMIR LUKIĆ ON THE TRADITIONAL VILLAGE

Summary

Radomir Lukić wrote several relatively short texts which are of exceptional importance for the impartial and proper understanding of his attitude towards the village and peasantry, since they contain many facts and ideas, critical views, and a suggestion on how to resolve the obviously negative state into which both the Serbian and the Yugoslav society kept falling deeper and deeper. In these texts we find a completely clear and well-rounded display of the mistakes of the ruling ideology of the time, the Marxist ideology, and the relationship between the ruling political elite and the village and peasantry. Indicating that it is necessary to develop a consciousness regarding the significance of the village, our esteemed academician emphasized the heritage of ideological and political fallacies and dogmatic exaggerations which had been present in rural areas during the socialist revolutions. He concluded that the political power and influence of the peasantry was disproportionately small in relation to their number and significance.

Lukić unequivocally spoke of the rural exodus after the Second World War as a one-way migration from rural areas and the overall changes which the traditional Serbian village faced. The traditional village, with its very unfavorable gender, age, and educational structure, was diminishing before the great changes, which also had far-reaching and negative consequences for the city. The poor economic position forced the peasantry to leave their villages, and thus the sudden exodus from the village occurred in two directions – it was, as Lukić cited, either escape to the city or escape abroad. For that reason, he noticed, the villages became emptier and no longer had any workforce or younger generations in them, which led to a decrease in agricultural products, the import of food, and a sudden increase in living expenses followed by a decrease in the standard of living in the cities. Explaining the influence of «progress» on the traditional village, Lukić pointed out the existing and upcoming demographic (depopulation) problems and spoke of the changes in culture. The changes in the traditional village, according to him, were reflected in the complete change in the attitude of the peasantry in relation to itself and its way of life. Our academician noticed that the peasants, due to sudden changes, started to loath themselves and their own way of life quite deeply and to view their system of values with unmitigated derision. On the one hand, the peasant wanted to model as much as possible based on everything found in the city, and on the other hand, he felt the need to preserve and develop his own culture, which is traditional.

Lukić thought that the traditional village was destroyed due to bad models of development and that the socialist revolution, in a sequence of insufficiently elaborated and rash measures, and sometimes even well thought-out measures, degraded the economic, social, and political position of the peasantry and focused on the false and semi-false values of economic prosperity and prestige. His works, albeit in short form, speak of a highly objective sociological view on the state of society and warn that traditional values, including those values which the traditional village supported, should not have been so easily discarded in favor of new and unchecked values.